

No nie je to univerzálne platiace pravidlo. Mnohokrát i partneri s blízkym sociálnym statusom nenachádzajú po čase k sebe zbiehajúcu cestu.

Výskum komplementarity partnerov je taktiež veľmi dôležitý. Očakávanie blízkosti a kontrastu je často úzko premiešané. Ten druhý by mal byť blízky, ako je to len možné, no ak prináša do manželstva bohatstvo odlišnosti a zvláštnosti, prehlbuje mnohokrát vzťah. Takto sa vytvára manželská jednota, ktorá nie je oslabovaná ani odlišnosťou dvoch častí, ani rozdelená konkurenciou dvoch podobných indivíduí.

Psychológ Jean-G. Lemaire podčiarkuje, že dvojice sa formujú okolo „podvedomého vnímania spoločnej problematiky, so simultánne komplementárnymi spôsobmi reagovať na nich u jedného i u druhého“ [Lemaire 1979: 142]. Tieto komplementárne spôsoby sú extrémne variabilné v závislosti na situácii. Komplementarita nie je z tohto pohľadu jednoduchým elementom homogamie, ale umiestňuje sa dovnútra dvojice.

História začiatkov života v manželskej dvojici je tiež objavom odlišností a vzájomného pôsobenia partnerov. Oproti oficiálnej manželskej ideológii rovnostárskeho rozdeľovania úloh a nezameniteľnosti každého z partnerov, obidvaja partneri dnes skôr akcentujú postupne svoje odlišnosti a zvláštnosti, ktorými môžu byť pre svojho partnera zaujímavé. Táto evolúcia je spojená i s komplementárnym rozdelením domácich úloh. Je spojená rovnako s výskumom súdržnosti identity. Vyjadrenie podobnosti a odlišnosti je centrálnym vo formovaní dvojice (komplementárna jednota je niekedy umením spojenia najväčšej blízkosti s najväčšou odlišnosťou).

Ide o dynamický a komplexný proces, spojený so znovupotvrdením identity každého z partnerov.

Zoberme si napr. vekovú rozdielnosť medzi partnermi. Kvalitatívne výskumy ukazujú, že sú to najmä ženy, ktoré si želajú vekový rozdiel medzi sebou a partnerom. Ženy si častokrát hľadajú partnera s presne vymedzeným vekom. Michel Bozon došiel k záveru, že čím mladšia žena vstupuje do partnerskej dvojice, tým staršieho muža od seba si hľadá. O päť a pol roka staršieho, ak má ona 17 rokov, o štyri a pol, ak má 18, o 9-10 mesiacov, ak má 25 rokov. Oveľa neskôr žena akceptuje myšlienku o mladšom partnerovi než je ona sama. Najmä ak je úradníčkou alebo zamestankyňou so stredoškolským vzdelaním. [Bozon 1990]

V inom článku Michel Bozon dopĺňa či koriguje pravidlo zhody príznakom fyzickej podobnosti. Ukazuje, že priemerné ženy v súkromnom sektore (sekretárky direktorov, účtovníčky, redaktorky, kresličky...) si želajú mužov štíhlych a blondínov. Inžinieri a úradníci v privátnom sektore si želajú viac ako iní vysoké, štíhle ženy blondínky, s modrými očami. [Bozon 1991a] Dané zistenie M. Bozona je diskutabilné. Fyzický ideál krásy je pre danú dobu príznačný a iste nielen úradníci privátneho sektoru túžia po vysokých štíhlych blondínkach s modrými očami.

Dekodujúci úboostný jazyk výberu partnera, je evidentné, že kandidáti na manželstvo rozprávajú jazykom homogamie, hoci si to ani neuvedomujú. Ak dnešní partneri syntetizujú črty sociálne, fyzické a psychologické u vybratých partnerov, potom ide o interiorizáciu sociálneho zatriedovania svojich budúcich životných partnerov. Interiorizácia sociálnych kritérií výberu partnera nie je však jednoduchým procesom. Kategorizácia výberu partnera sa zdá vo svojej sociálnej dimenzii a pri hodnotení partnera protirečením vo vzťahu k dominantným predstavám, ktoré považujú samotnú lásku za základ formovania dvojice.

Miesta stretnutí budúcich partnerov

M. Bozon a F. Héran vydeľujú ešte jeden dôležitý bod homogamného výberu partnera. Miesto stretnutí. Priestor, kde sa odohráva výber manžela, je v skutočnosti sociálne formovaný takým spôsobom, že nestretnie hocikto hocikde hocikoho. Autori opisujú „trojuholník stretnutí“ medzi „verejnými miestami“, „miestami rezervovanými“ a „súkromným priestorom“. Každá socioprofesionálna kategória sa situuje na presne vymedzenom mieste medzi týmito tromi pólmi. Jednotlivci z ľudového prostredia sa stretávajú na verejných miestach (slávnosti, trhy, zábavy, ulica, kaviarne...), vyššie triedy s intelektuálnym kapitálom na miestach rezervovaných, kam je prístup symbolicky alebo materiálne kontrolovaný (asociácie, miesta štúdia, šport, nočný podnik, kultúrne predstavenia), súkromní úradníci, patróni alebo predstavitelia slobodných profesií na miestach súkromných (doma, na rodinných oslavách, medzi priateľmi). [Bozon, Héran 1987]

Stretnutia budúcich manželov či voľne spolužívajúcich partnerov, sa uskutočňujú na miestach voľného času mladých, na večierkoch priateľov, na diskotékach... Odkiaľ sa berie táto samoregulácia výberu miest stretnutí so svojimi priateľmi, ktorá je rovnako silná ako dozor a kontrola predchádzajúcich generácií? Vysvetľuje sa to faktom, že spôsob stretávania sa budúcich manželov sa približuje k všeobecnejším formám sociability, ktoré sa udržiavajú na základe trvácnosti príbuznosti so sociálnym prostredím.

Sociálne rozdeľovanie miest sociability je cestou k homogamii. Prirodzená realita pre deti z dobrých rodín je chrániť sa davov, otvorených miest, čo zaisťuje prvú selekciu, vôbec nie premyslenú. To, že sa členom ľudových tried páčia verejné miesta, im dovoľuje stretnúť sa s budúcimi manželmi im blízkymi. Selekcia je utváraná v distribúcii vkusu a vo vnímaní tejto kategórie. Výber partnera sa neuskutočňuje v skutočnosti podľa chladnej a analytickej procedúry verifikácie sociálnych vlastností ľúbenej osoby (jej vek, jej diplom, jej sociálne prostredie, či prostredie pôvodu...). Ľúbostné posudzovanie je posudzovaním syntetickým ako všetky posudzovania z hľadiska vkusu.

Koncept homogamie a problematika výberu manželského partnera zaberá vo výskume formovania dvojice u frankofónnych autorov centrálné miesto už viac ako 30 rokov. No nielen francúzsky píšuci autori sa vo svojich prácach zaoberajú touto problematikou. Louis Roussel, B. Bawin-Legrosová, J. Kellerhals, J.-C. Kaufmann sa odosielajú i na rozpracovanosť tohto problému v americkej sociológii. [Roussel 1989: 118; Bawin-Legros 1988: 94-95; Kellerhals, Troutot a Lazega 1984: 33-36]

Sociálna mobilita a jej vplyv na homogamný alebo heterogamný výber partnera

Americkí bádatelia hľadajú najčastejšie súvislosť medzi sociálnou mobilitou a stratégiou uzatvárania manželstva, pričom ako metodologický nástroj používajú komparáciu profesie otca dievčaťa súceho na vydaj s profesiou jej prípadného manžela. Je takmer isté, že v 25-30 ročnom intervale medzi porovnávanými subjektmi sa našla socio-profesijná mobilita, ktorá sa preniesla na plecía mladého dievčaťa bez verifikácie jej vlastného statusu.

Výskumy homogamie, späté s hodnotením sociálnej mobility sa prekrývajú prioritne s profesiou rodičov oboch partnerov (zdedený status). Ak sa prekrýva so získaným statusom, t. j. ekonomickým a kultúrnym kapitálom nahromadeným individuom (bud' sociálnym dedičstvom, alebo vlastným úsilím) v momente spojenia s partnerom sa konštatuje, že homogamia, súvisiaca s nadobudnutým kapitálom je silnejšia ako tá, ktorá sa vzťahuje k predchádzajúcim generáciám.

Dané sociologické výskumy sociálnej mobility, vo vzťahu k stratégii uzatvárania manželstva, sa dopúšťajú ale dvoch principiálnych chýb: v prvom rade ide o metodologickú chybu, ktorá spočíva v porovnávaní sociálneho a kultúrneho statusu manžela so sociálnym a kultúrnym statusom otca nevesty a v druhom rade ide o epistemologický nedostatok, ktorý vymazáva špecifičnosti v pozícii ženy na trhu práce v porovnaní s pozíciou mužovou. Táto pozícia je obvykle inferiorná v porovnaní s pozíciou muža tej istej kvalifikácie na trhu práce, ale i vzdelávania (ocenenie tej istej ženskej práce je obvykle nižšie ako ohodnotenie mužskej práce, prístup žien k vzdelaniu je oneskorenejší a menej prestížny) a na manželskom trhu (horšie východiskové pozície).

V danom metodologickom prístupe je negované aj špecifikum medzi vydatou zamestnanou ženou, ktorá je vo vzťahu k svojmu manželovi obvykle ekonomicky nezávislá a vydatou ženou v domácnosti, ktorá sa mnohokrát i sama stavia do pozície závislosti. Ak manželská inštitúcia vtlača svoje znaky do materiálneho a symbolického bohatstva ženy, potom šírka a podstata tohto odtlačku závisí spätne od hodnoty tejto ženy. Účtovanie vydatej ženy odhaľuje ale protirečenia. Ak je kapitál vydatej, samostatne zárobkovo činnnej ženy, analyzovaný komplexne, potom vyjde najavo, že jeho nositeľka a vlastníčka ho sama čiastočne degraduje na trhu práce tým, že sa silne emocionálne angažuje a koncentruje v manželskom živote rodiny, ktorý je jej oveľa vlastnejší ako napr. profesionálny postup.

Cena manželstva pre ženu

Žena dobre vydatá, teda žena vydatá za muža s vyšším sociálnym statusom, má menej šancí ako žena slobodná alebo žena, vydatá za muža s nižším sociálnym statusom, profesionálne zúročiť svoj kapitál, ale ak sa o to pokúsi, dosiahne oveľa lepšie výsledky. Naopak žena, ktorá chce sama uspieť na trhu práce svojimi schopnosťami, vystavuje sa nebezpečenstvu, že si na manželskom trhu nenájde kandidáta na manželstvo s ňou napríklad len preto, lebo už bude pre úspešných mužov stará. Muži sa ženiam so ženami mladšími o nich. Dobré vzdelanostné veno vytvára dodatočnú hodnotu a zvyšuje šance obdržať ním výmenu za svoje vedomosti manžela s vysokou hodnotou, ale bude sa to uskutočňovať pre ženu veľmi ťažko, lebo konkurencia na manželskom trhu je veľmi silná. V tomto prípade ústup od pravidla homogamie sa môže manifestovať vo forme neuskutočniteľnosti zväzku alebo výberu manžela nekonformného voči očakávaniam.

Cena manželstva je pre ženu dvojznačná. Odráža sa to napríklad v tom, že po ovdovení alebo po rozvoze žena často spozná rozdrobenie svojej sociálnej hodnoty, ktorú nenahradí ani jej kultúrny kapitál, ani úroveň sociálnych vzťahov. Táto dvojznačnosť sa ale prejavuje aj v tom, že sama žena často nepocituje ako stratu zastavenie svojho profesionálneho rastu, ak je spokojná v manželstve. Láska je slepá, vyvoláva u zalúbených neuvvedomenú správu svojho kapitálu. Obmedzuje tiež mieru účinnosti manželstva, pretože hrá úlohu všeobecného ekvivalentu celého bohatstva, keď je s ňou rátané. Žena ľúbici svojho muža a svoje deti a ľúbená taktiež mužom i deťmi, nestráca nikdy hru na manželstvo. Jej eventuálne straty v materiálnom dedičstve sú kompenzované šťastím alebo citmi, ktoré dostáva od svojej rodiny.

Ak je láska zapájaná do analýzy, účty sa stanú úžasne vyrovnané vďaka nadbytku emócií. Ženy poznajú devalváciu svojho sociálneho vena, no aj napriek tomu preferujú psychologickú satisfakciu sociálnej odmeny. Všetko je obetované tomu najlepšiemu z najlepšieho v domácom svete. Lúboštná alchymia transformuje kapitál na želaný úsmev na zdroje.

Heterogamia kontra homogamia

Nemožno sa ale úplne stotožniť s priamočiarym vzťahom sociálnej mobility a homogamie pri výbere životného partnera. Rovnocennosť postavenú medzi homogamiu a nemennosť sociálnej mobility považujeme za mylnú. Myšlienka tejto rovnocennosti je totiž postavená na fakte, že individua sa ťažko oslobodzujú od svojho zdedeného statusu v čase svojho sobáša a že sobáš je centrálnym elementom mechanizmu konzervovania sociálnej hierarchie. Limituje teda zbližovanie a výber budúcich partnerov na základe získanej sociálnej blízkosti. Zistenia F. de Singlyho vyvracajú túto myšlienku. „Čím má dievča odlišnejší školský kapitál od ostatných dievčat vo svojej homogamnej skupine, tým má väčšiu šancu získať manžela vzdialenejšieho svojou sociálnou pozíciou od jej otca.“ [de Singly 1977: 35]

„Kto sa vydá za koho?“, ostáva teda zašifrovanou otázkou vo výskumoch manželstva a v procesoch reprodukcie sociálnych vrstiev. No prevaha získaného statusu nad zdedeným statusom sa odráža v indiferentnosti súčasných mladých aktérov (snúbencov) k sociálne prestížnemu pôvodu prípadných partnerov. A práve tu prichádza čaro lásky, vďačnosti, daru, ktoré prenikajú kultúrny model dnešného manželstva.

Poukazujúc na to, že hlavne ženy sa snažia zhodnotiť lepšie svoj kapitál na manželskom trhu ako na trhu pracovnom, F. de Singly naznačuje záujem o analýzu odbočenia od pravidla homogamie vo svojej koncepcii „pekného sobáša“, ktorý umožní žene stúpať sociálnu mobilitu. [de Singly 1977, 1987a]

Čo je to vlastne „pekný sobáš“ v Singlyho ponímaní? Vytvoriť „pekný sobáš“ pre ženu znamená žiť s mužom, ktorý je bohatší ako ona, ktorý zaberá v spoločnosti vyšší status a tým vytvoriť manželský heterogamný zväzok. [de Singly 1987a]

Vyše uvádzaní autori však považujú na rozdiel od Singlyho heterogamiu za veľmi krehkú. Kultúrna a sociálna podobnosť predpokladá napr. podľa Girarda a ďalších spomínaných sociológov konsenzus a vzájomné uspokojenie, zatiaľ čo odlišnosti plodia disfunkcie. Homogamia je vraj zábezpekou dlhého manželského života. Stúpenci homogamie spájajú pravdepodobnosť manželského úspechu s kultúrnou a sociálnou podobnosťou manželov a ich rodín. V skutočnosti krehkosť heterogénnych dvojíc z hľadiska kultúrneho a sociálneho nie je o nič vyššia ako u homogamných dvojíc. Najnižšie percento rozvodovosti naopak zaznamenávajú manželstvá mužov s nízkou sociálnou pozíciou so ženami oveľa vyššieho sociálneho statusu. Ich pekný sobáš sa nekončí rovnako zle ako u žien ich pekný sobáš. [de Singly 1987a: 145-146]

Ako je to teda v skutočnosti? Rešpektuje sa pravidlo sociálnej blízkosti alebo sa ustupuje od tohto pravidla? Prevládajú v reálnom živote manželské zväzky homogamné alebo heterogamné?

Matrimoniálne stratégie

Vo Francúzsku sa problematika Alaina Girarda, vyjadrená v termínoch výberu manželského partnera, rýchle pretransformovala do štúdií manželských stratégií. P. Bourdieu [1972], A. Dèrosières [1978], C. Thelot [1982] pozorovali sociálnu homogamiu na dvoch krajnostiach sociálneho rebríčka. Zistili, že v skutočnosti sú najmenej podobné dvojice z hľadiska sociálneho pôvodu v rurálnom prostredí, v prostredí robotníckom a v prostredí vysokoškolskom. Zväzky najviac homogénne sa realizovali najmä v najvyšších triedach, hlavne medzi liberálnymi, priemyselnými profesiami, medzi veľkými obchodníkmi a učiteľmi (profesormi).

J. Kellerhals, J. F. Perin, G. Steinauer-Cresson, L. Voneche a G. Wirth vo svojej kolektívnej práci *Sobáš na každý deň – Mariage au quotidien* [1982] ukázali vo svojom výskume sobášov v Geneve, že medzigeneračná homogamia, t. j. kultúrna a sociálna podobnosť medzi manželmi je silnejšia ako medzigeneračná mobilita. Znamená to, že získaný status víťazí nad pôvodným, zdedeným statusom, no s dôležitými odlišnosťami napr. vo vzťahu k šanci vydať sa za úradníka, keď je žena sama úradníčkou alebo robotníčkou. Bourdieu, Dèssosieres v uvádzaných prácach považujú všetky materiálne podmienky existencie a rodinnú výchovu za stimulujúci a unifikujúci motív manželského výberu a manželskej praxe.

Kultúrny kapitál, to sú znalosti, ako čo urobiť, ako existovať, sú to sociálne styky, vkus, svetonázory, ktoré nadobudnú „komerčnú“ hodnotu. Ceremonia manželstva môže v skrátenom čase a priestore ilustrovať prostredníctvom sociologického pochopenia spôsob, ktorým sa budú dve rodiny konfrontovať, meniť, vyjednávať množstvo vysoko signifikantných znakov. Sila homogamie v tejto optike nie je meraná „pravidlom homogamie“, ale naopak je považovaná za intenzitu stratégií obrany, v ktorých sa prípadné nerovnosti neobjavujú alebo sú kompenzované práve kultúrnym kapitálom jedného z partnerov, obvykle ženy.

F. de Singly túto skutočnosť partnerského výberu odráža v tvrdení, že isté ženy, dcéry robotníkov, obdržia na manželskom trhu muža vyššej socioprofesionálnej hodnoty, akú má ich otec, pretože požívajú výhody školského vzdelania, ktoré sa mení na dievčenské veno dcéry robotníka, uskutočňujúcej heterogamné manželstvo. Naopak dcéry vyšších úradníkov, ktoré nerealizovali svoje východzie tromfy pri výbere životného partnera v nadobudnutej hodnote školského kapitálu, riskujú, že zrealizujú manželstvo, ktorým stratia niekoľko bodov na rebríčku homogamie. [de Singly 1987b]

To sú teda variácie rozsahu získaných hodnôt, s ktorými sa najlepšie ráta pri distribúcii zväzkov okolo bodu rovnováhy, ktorým by bola homogamia. Heterogamia, ktorej reálna váha je dôležitá, stráca teda svoj mysteriózny charakter, pretože z hľadiska aktérov to nie je homogamia alebo heterogamia, ktorá sa stáva cieľom pri uzatváraní manželstva, ale cit spoznania aktuálnych hodnôt každého z partnerov, ktoré sú dnes silne spojené i s investíciami vzdelanostnými.

Dovetok na záver

Formovanie dvojice sa utvára v procese recipročného váženia si druhého partnera, kde každý z partnerov sa pokúša vedome alebo nevedome aktualizovať čo najlepšie svoju hodnotu, hrajúc všetkými svojimi kapitálmi. Neudržateľnosť štatistickej verifikácie homogamie alebo heterogamie spočíva v tom, že nie všetky individua bez výnimky si osvojili ciele boja za udržanie ich sociálneho statusu. Neudržateľnosť zvažovania homogamných či heterogamných postulátov pri výbere partnera sa vyjavia najmä vtedy, keď do hry vstúpia ľúbostné a emocionálne reality, ktoré nie sú analyzovateľné v poznávacích termínoch sociológie, ale ktoré odrážajú oblasť afektu, psychológie a podvedomia.

Pre budúcich manželov nebude teda problémom vybrať si partnera, ako skôr nájsť si toho pravého. Ak homogamia ostáva relatívne stabilná v niektorých sociálnych vrstvách, hoci sa predsa len významovo zmenšuje, mení sa vo svojej podstate. Presnejšie povedané: podobnosti medzi manželmi nie sú vytvárané rovnakým spôsobom. Ak je isté, že výber manželského partnera sa fixuje prevažne v istom rámci, neznamená to v skutočnosti, že možnosť iného výberu nie je možná. Sociálne mechanizmy výberu

partnera nútia k rešpektovaniu zhody rozličnej podstaty. Manželský trh sa stáva čím ďalej, tým viac otvoreným.

Pri výbere partnera preferujú na konci 20. storočia mladí partneri skôr heterogamiu. Ich rodičia, najmä tí dobre situovaní, alebo tí s vyšším vzdelaním by radi uplatnili, čo sa im ale nie vždy darí, pri výbere životného partnera u svojich detí homogamiu. Následné prvé stretnutia sa wpisujú rovnako do sociálneho rámca kontroly výberu manžela. Taktó, za obligátnou názorovou fasádou slobodného výberu manžela, sa rodičia snažia skryto intervenovať, najmä ak nový partner nezodpovedá očakávaniam sociálne ospravedlniteľným svojou sociálnou pozíciou, alebo ak sa príliš vymyká pravidlám manželskej komplementarity. Existuje niekoľko spôsobov vysvetlenia nejednoznačnosti homogamie alebo heterogamie pri výbere partnera v súčasnosti.

Dočasné, voľné zväzky mimo manželskej inštitúcie môžu byť rovnako heterogamné ako homogamné. Prvé obdobie vo dvojici verifikuje schopnosť dohody medzi partnermi, a preto funguje ako filter: zväzky atypické sa rozplynú a udrží sa skôr homogamný zväzok alebo čím viac komplementárny. Paradoxné je, že sloboda lásky a manželská nestabilita dovoľuje teda homogamii udržať sa. Dynamická vízia je tu podstatná. Alebo naopak je reálne, že atypický zväzok, z pozície rodičov, okolia a verejnosti, teda zväzok heterogamný, je typickým pre mladých partnerov, pretože im dvom vyhovuje a potom sa môže voľný zväzok premeniť na manželský alebo zotrvať ako voľný, ale stabilný. Druhý spôsob vysvetlenia výberu manžela je taktiež možný. Dvojice uprednostňujú veľmi široko predovšetkým náhodu pri výbere svojho partnera, hoci ide o stretnutia na pracovisku alebo pri predstavení priateľmi. Náhoda nie je nikde a zároveň všade. Náhoda má svoje prednosti. Dovoľuje zamietnuť ideu, že by bol niektorý z partnerov schopný oceňovať svojho partnera ako vulgárny obchodník, myslieť na stratégiu budúcnosti, vyberajúc a obmedzujúc svoje osobné záujmy. Dovoľuje taktiež zhodnotiť úlohu ľúbostného citu pri stretnutí sa so svojím budúcim partnerom : medzi náhodou a mysterióznym zrodom lásky je sobáš rovnako možný ako medzi neuvedomeným a podvedomým hľadaním si sociálne, kultúrne a intelektuálne blízkeho partnera.

Azda je tento ponor do hĺbok frankofónnej sociológie rodiny, či skôr sociológie partnerstva, jednostranným začretím do cudzokrajných poznatkov. No zdajú sa nám nesmierne obohacujúce naše poznanie na poli výberu životného partnera.

L'UBA KRÁĽOVÁ pôsobí na Filozofické fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove na katedre sociálne-politologických vied, kde vede prednášky z obecné sociologie, sociologie voľného času a ze sociologie politiky. V roce 1992 absolvovala studijnú stáž na Bruselské slobodné univerzite u prof. M. Elcharduse a C. Javeau. Publikovala časopisecky.

Literatúra

- Bawin-Legros, B. 1988. *Familles, mariage, divorce*. Liège-Bruxelles: Pierre Madraga.
- Bourdieu, P. 1972. „Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction.“ *Annales E.S.C.*, no. 24.
- Bozon, M. 1990. „Les femmes et l'écart d'âge entre conjoints. Une domination consentie.“ *Population*, no. 2 et 3.
- Bozon, M. 1991a. „Apparence physique et choix du conjoint.“ *INED – Congrès et colloques*, no. 7.
- Bozon, M. 1991b. „Le choix du conjoint.“ Pp. 22-33 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.

- Bozon, M. 1991c. „Le mariage: montée et déclin d'une institution.“ Pp. 47-57 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Bozon, M., F. Héran 1987. „La découverte du conjoint. I: Evolution et morphologie des scènes de rencontre.“ *Population*, no. 6.
- Dèsrosières, A. 1978. „Marché matrimonial et structures de classes sociales.“ *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no. 21.
- Girard, A. 1974. „Sociologie du Mariage.“ In *Encyclopedia Universalis*. Paris.
- Girard, A. 1981. „Le choix du conjoint, une enquête psycho-sociologique en France.“ *Travaux et documents de l'INED*. Paris: INED.
- Kellerhals, J., J. F. Perin, G. Steinauer-Cresson, L. Voneche, C. Wirth 1982. *Mariage au quotidien*. Lausanne: Favre.
- Kellerhals, J., P. Y. Troutot, E. Lazaga 1984. *Micro-sociologie de la famille*. Paris: P.U.F., collect. „Que sais-je?“, no. 2148.
- Lemaire, J.-G. 1979. *Le couple: sa vie, sa mort. La structuration du couple humain*. Paris.
- Roussel, L. 1989. *La famille incertaine*. Paris: Édition Odile Jacob.
- Roussel, L. 1991. „Les types de famille.“ Pp. 83-96 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Singly, F. de 1977. „Mobilité féminine par le mariage et dot scolaire.“ *Economie et statistique*, no. 91.
- Singly, F. de 1984. „Les manoeuvres de séduction.“ *Revue Française de Sociologie* XXV.
- Singly, F. de 1987a. *Fortune et infortune de la femme mariée*. Paris: P.U.F.
- Singly, F. de 1987b. „Théorie critique de l'homogamie.“ *L'année sociologique*, no. 37.
- Singly, F. de 1991. „Les relation conjugales.“ Pp. 107-114 in *La famille, l'état des savoirs*, éd. par F. de Singly. Paris: Édition La découverte.
- Thelot, C. 1982. *Tel père, tel fils*. Paris: Dunod.

Summary

The paper presents Czech and Slovak readers with the conclusions of the francophone sociology focused on the study of homogamous or heterogamous selection of one's spouse.

In the first part, the author mentions the extensive research projects of A. Girard (1959), and M. Bozon and F. Heran (1982), who maintain that it is the rule of homogamy which is drawn upon when seeking and selecting a life-time partner. Homogamy is characterized as the situation of individuals at the moment of their wedding, as a picture of their social agreement at the moment of seeking a potential as well as real life-time partner. Homogamy depends on a bond of socially similar partners. The similarity of personalities need not necessarily follow from their social compatibility; usually, it results from a number of interrelated conditions: age, sex, similar cultural perception of the world, related education, taste, etc.

The second part of the paper focuses on the analysis of the relation between social mobility and the strategy of entering into marriage. F. de Singly, in his idea of the „good wedding“, calls into question the equality placed between the homogamy and the unchanging social mobility fixed by the wedding. Both increasing and decreasing mobility of women after the wedding, which, apart from an inherited social status, is closely related to the achieved status, e.g. thanks to one's education, it continues to be a mute point in research on marriage and social group reproduction processes. However, the preponderance of the acquired status over the inherited one is reflected in the indifference of present-day young engaged couples to the socially prestigious origin of their would-be spouses. And here comes the spell of love, gratitude, the gift, which are absorbed in the cultural model of the contemporary marriage, and contradict the law of homogamy.

O změně osvětlení a zbarvení všech věcí: sociální konstrukce zkušeností

CSABA SZALÓ*

Škola sociálních studií FF MU, Brno

Toward a transfiguration of the world: the social construction of experience

Abstract: The erosion of modern cultural authority is a characteristic feature of the contemporary post-modern condition. The emergence and dissemination of heretical discourses displace the apolitical self-evidence and universality of modern experience. This article attempts to depict recent cultural transfigurations of experience in three dimensions. Firstly, the erosion of modern political discourse suggests that history, progress, state, nation and society have lost their charisma of self-evidence. These cornerstones of modern political experience are disclosed as socially constructed imaginary totalisation. Secondly, the representation of gender as a social construct reveals the falsehood of essential human experience. Gender, as an example of otherness, shows that the construction of experience is closely linked to a power/knowledge nexus. Thirdly, Nietzsche's metaphor of language as a prison allows the role of discursive practices in the constitution of experience to be outlined. This article argues for a non-foundationalist perspective, which grasps the mediated character of experience, and accepts the condition of uncertainty produced by the play of ambiguity and power.

Sociologický časopis, 1995, Vol. 31 (No. 2: 345-356)

„Osvětlení a zbarvení všech věcí se změnilo!...
Čím byla radost v dobách, kdy člověk věřil
v d'ábly a pokušitele! Čím vášně, když viděl
nablízku číhat démony!“

[Nietzsche 1992: 136]

...Marcus Flaminius Rufus po kruté cestě konečně vstoupil do Města nesmrtelných. „Musí to být dílo bohů“, pomyslel si. Pak mu zavanulo do uší ticho. Prázdnota města působila dojmem smrti bohů, kteří město stvořili. Všiml si neobvyklého stylu staveb a prázdnota města se přeměnila v děs. „Bohové museli být šílení!“ řekl a rychlým krokem sestupoval dolů labyrintem, ven z města. Tajemnost města ho neopouštěla ani v následujících měsících, jež trávil mezi ubohými barbary, žijícími při břehu řeky kousek za městem. Sledoval je dlouhé dny a noci, a představoval si jejich svět jako vířící hru impresí, vytvářejících universum, v němž není paměti ani času. Avšak neprohlédnutelná mlha nad jejich světem se náhle zvedla, a odkryla také tajemnost Města. V den, kdy déšť přivedl páchnoucí barbary do extáze, jeden z nich nečekaně promluvil. Byl to Homér... V Borgesově vyprávění *Nesmrtelný* [Borges 1970: 135-149] je v různých rovinách přítomno téma *zkušenosti*: zpočátku popisuje formování se zkušenosti bestiální krásy města, dále můžeme sledovat, jak se Marcus Flaminius dobírá zkušenosti rozdílu mezi svým vlastním světem a světem „barbarů“. Podobně klíč k záhadě osudu nesmrtelných nachází

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Csaba Szaló, Škola sociálních studií FF Masarykovy univerzity, Arne Nováka 1, 660 88 Brno.

Borges v jejich specifické zkušenosti bytí. Tato nová zkušenost života *bez* smrti je poznamenána nepřítomností předešlého stabilního bodu reference. Smrt zanechává své stopy v nové zkušenosti nesmrtelných, jedině proto může její nepřítomnost devastovat všechny předešlé struktury významu a smyslu. Tento Borgesův text nabízí jistou strukturu problematizování fenoménu zkušenosti: V analogii s osudem nesmrtelných můžeme dnes sledovat podobnou destabilizaci opěrných bodů zkušeností (jako jsou např. Dějiny, Stát, Rozum, Pravda, Subjekt, Příroda). Dále, podobně jak Marcus Flaminius, v současném světě neodvratně nabýváme zkušenosti jinakosti. A nakonec, Borgesův výklad konstituování zkušenosti bestiální krásy města nastoluje otázku podmínek možnosti samotné zkušenosti. Připomíná, že „nestačí otevřít oči a dívat se kolem sebe“, všechny naše prožitky jsou vždy již zprostředkované interpretací. Proud zkušeností je konstituován prostřednictvím *zvýznamňování* nejrozličnějších forem prožívání, jako je fantazie, vnímání, vzpomínání, vzrušení atd.

Uchopení zkušeností je častým tématem moderního myšlení. Stejně jako James Joyce, taky Virginia Woolfová, Marcel Proust, Robert Musil, Thomas Mann a další, se mohou číst ve světle této problematiky. Důležitou perspektivou uchopení zkušenosti je fenomenologie. Edmund Husserl odmítl klasickou epistemologii, která konceptualizovala zkušenost v podobě interakce poznávajícího vědomí a vnímané objektivní věci. Oproti klasickému tvrzení, podle kterého význam prožitku vzniká v referenci k objektu mimo vědomí, Husserl se domníval, že význam prožitků nemůže pocházet mimo proud zkušeností [Solomon 1990: 129-138]. Vždyť každý prožitek je zasazen do určitého kontextu, vzniká v určitých souvislostech. Což znamená, že každý prožitek odkazuje k jiným prožitkům, a tím vytváří *horizont* dalších možných prožitků. A právě díky tomuto horizontu součástí každé zkušenosti je určité očekávání. Byl to Alfred Schütz, kdo v poli sociologie reinterpretoval Husserlovu perspektivu uchopení zkušenosti z hlediska intersubjektivní, a identifikoval prvek očekávání v podobě *typizování prožitků*. Médium této typizace počítků je klasifikační struktura jazyka, která konstruuje zkušenost prostřednictvím předem daných interpretativních schémat [Schütz 1973: 75]. Navzdory konceptualizaci intersubjektivní a role jazyka, Schütz se snažil o uchopení zkušenosti v tradiční linii Bergsona a Husserla. Jenž nachází zdroj významu v proudu zkušeností, ale lokalizuje ho ve vědomí v jeho trvání (*durée*) [Schütz 1967: 13]. Podle této tradice prožitky jako součásti proudu zkušeností jsou uchopitelné jedině jako součásti proudu vědomí. Časovost proudu zkušeností je v tomto smyslu nejenom jedině uchopitelná prostřednictvím této univerzální struktury vědomí, ale samotný význam prožitků se konstituuje na půdě této struktury. To však znamená, že význam zkušenosti je *přítomen* ve vědomí v momentu prožitku, a poté je artikulován v jazyce. A právě tady vzniká možnost chápání jazyka jako něčeho deformujícího, něčeho, co znetvoří původní a pravdivý význam zkušenosti. Paranoia hledání ztracené pravdy však privileguje jisté formy zkušenosti, což nutně vede k marginalizaci jiných. Borgesova inspirace mě vede k tomu, abych zmíněné tři roviny problematiky zkušenosti zkoumal ve světle těch netradičních perspektiv, které nejenže odmítají představu zkušenosti jako produktu opozičního vztahu subjektu a objektu, nýbrž vůbec přestaly s hledáním neměnného základu „pravdivé“ zkušenosti. Tyto netradiční přístupy sdílejí představu různorodosti zkušeností, která vylučuje legitimní privilegizaci jistých forem. Zdá se mi, že texty autorů jako Lyotard, Foucault, DeCerteau, Derrida a další popíráním existence jediné formy „pravdivé“ zkušenosti nejen vyjadřují krizi kulturní autority, ale zdůrazňováním heterogenity a plurality zkušeností

představují radikální obrat v intelektuálním diskursu, ve směru k přijetí nejistoty jako trvalého stavu světa.

Eroze moderního politického diskursu

Podíváme-li se na mapu, můžeme vidět v Africe zeleně vybarvenou *Sierru Leone* stejně jako *Rwandu* nebo *Somálsko*. Tato politická mapa působí dojmem, že *Sierra Leone* je suverénním státem ležícím na přesně ohraničeném území kontrolovaném vládou. Ve skutečnosti oficiální vláda sedmadvacetiletého kapitána místní armády kontroluje pouze hlavní město a částečně jeho nejbližší okolí. Zbývající část země je „samozřejmě“ obsazena protivládními rebely, nadto jistá teritoria kontrolují různé milice sousední *Libérie*. Situace se mění průběžně, a to spíše z důvodů proměnlivých aliancí místních šéfů a počínání renegátů než na základě vojenských úspěchů. Do obrazu náleží ještě velký počet utečenců, zde „jenom“ 780 000 lidí [Kaplan 1994]. Tato situace – „běžná“ v Africe – je ve srovnání s *Rwandou* a *Somálskem* pro svět (masmédií) „nezajímavá“. Avšak současná Afrika může být v budoucnu stejně relevantní pro charakter politiky, jako byl *Balkán* těsně před první světovou válkou. Afrika je symbolem strategické výzvy pramenící nejen z demografické, ekologické a sociální tísně, ale i z rostoucí eroze moderní klasifikace sociálního, politického a kulturního prostoru v podobě společnosti, státu a národní kultury. Stejně jako po rozpadu moderních koloniálních říší Evropy, i po rozpadu *Sovětské říše* došlo k erupci vytvářející nové státy. Státotvorný proces ve východní Evropě zdánlivě posiluje moderní klasifikaci světa. Avšak v současnosti se neustále vynořují otázky, které moderní politický diskurs marginalizuje. Výzva ekologické krize, transformace války, socio-kulturní fragmentace, tlaky permanentní technologické inovace a světová ekonomika vytvářejí specifické politické problémy, které zpochybňují i moderní pojetí sociálního, politického a kulturního prostoru.

Mapa, na níž jsou jednotlivé státy vyznačeny barvou, je vynálezem moderny, či přesněji, jak na to poukazuje *Benedict Anderson* [1983], je produktem evropského kolonialismu. Mapa založená na vědeckých technikách měření nabízela jistou „mřížku“ pro klasifikaci nových politických celků, a tak kartografie vytvářela fakta uspořádáním pohledu na politický svět. Kartografický pohled umožnil konstituci *imaginárních totalizací* [DeCerteau 1990] moderního typu jako společnost, stát a národní kultura. *Hranice* se stala konceptem, která v rozhodující míře ovlivňuje moderní politickou zkušenost. Vize teritoria státních útvarů jako přesně ohraničeného a kontrolovaného prostoru se stala základem konceptualizace společnosti a národní kultury. Tyto kategorie předpokládají jistou *logiku identifikace* [Lefort 1986] politických, sociálních a kulturních hranic. Snem moderního politického diskursu je barevná skvrna na mapě, která jednoznačně reprezentuje identický prostor státu, společnosti a národní kultury. Neidentita těchto imaginárních hranic byla a je zdrojem krvavých konfliktů. Jsou to především různé nacionalismy, které vyhlásují přirozenost a normalitu identity těchto hranic a snaží se o uskutečnění této vize. Když se nekryjí prostory státu a národní kultury, logika identifikace nenabízí příliš široké spektrum řešení. Buď se mění (nebo zakládají) hranice státu, aby mohly obejmout „vlastní“ národní kulturu, anebo se posouvají hranice národní kultury, aby ta mohly vyplnit prostor „vlastního“ státu, a to asimilací nebo deportací nositelů „cizí“ národní kultury. Představa společnosti jako spontánně se seberegulující totality společenských vztahů a forem jednání ohraničuje prostor společnosti s hranicemi státu. Jako nositel těchto vztahů a jednání je identifikována populace žijící na politicky ohraničeném území. Identita hranic společnosti a státu je také problematická. Může existovat více společností